

KONNERUDGRUVENE VED DRAMMEN

Av Odd Halsen.

Konnerudkollen danner et av de mest markerte trekk i det landskapet vi ser rundt i byen vår. En del av steinhausene rundt gruvene er synlig lang lei. La oss ta en tur opp og se det som er igjen og friske opp minnet av det som engang var.

Vi tar Konnerudveien over strømmorenen og krysser Gamlebakkene som tidligere var hovedveien mellom byen og gruvesenteret der oppe. Etter å ha tatt skrålies oppover, snor veien seg inn i Konnerudbygda. Vi krysser Hauanveien og svinger ned til Gramsborg. Der er et av de få navn som er igjen fra gruve-tiden. Ellers har de eldre gårdene »rud»-navnet omtrent alle sammen, og det forteller at bosettingen er kommet forholdsvis sent her i bygda. Vi kan ta en sving ned mot bekken og opp til kirken igjen. Nede langs bekken lå storparten av verkets bygninger: smelteovner, pukkverkene og alt det som hørte med til administrasjonen. Nå er det ikke annet tilbake enn »aftern»: de store slettene med sand som ble tilbake etter utvaskingen av malmen.

Veien følger så den samme rute som malmkjørerne brukte, og vi fortsetter rett opp, mens hovedveien svinger av til venstre og fortsetter over øvre Konnerud helt til Mjøndalen. Like ovenfor veikrysset får vi steinhausene ved Oran gruvene på høyre side. Så svinger vi opp på sletta under steinhausene – eller berghallene som de gamle gruvefolkene kalte dem. Sletta er bygget opp av de svære masser av stein som ble sortert fra da de tok ut malmen. Når vi så legger til alle berghallene rundt omkring, og tar i betraktning alt det som er kjørt bort til veifyll, så får vi noe begrep om dimensjonene av virksomheten som har vært her en gang.

For å få noe oversikt kan vi ta en sti oppover til venstre og svinge opp til platået ved Wedels-eie. Etter å ha sett på utsikten, tar vi en oversikt over verkets historie.

Verkets historie kan stå som eksempel på den gamle norske bergverkshistorie i sin almindelighet. Det skifter fra optimisme og pågangsmot til det svarteste mismot, om og om igjen.

Det begynte på 1600-tallet med spede forsøk, men noen drift ble det ikke før Chr. Stubberud satte seg i forbindelse med brødrene Cicignong 1726. De tok prøve på jernmalm og sendte den til Eidsfoss, men den »fordervede den øvrige malm». Det ble satt opp en prøveovn, og da det viste seg å være bra kopper- og blymalm, ble det i 1729 sikret gruverettigheter her og samtidig på en rekke forekomster på Øvre Eiker.

Ute på Selvig i Sande ble det reist smeltehytte, for der kunne de lett skaffe den nødvendige vannkraft til knusing av malmen. Det trengtes kapital, og i 1730 ble det dannet et participanskap med 15 av tidens formående menn som deltagere, bl.a. Fr. A. Wedel Jarlsberg. Det samlede innskudd var 5280 Rd.

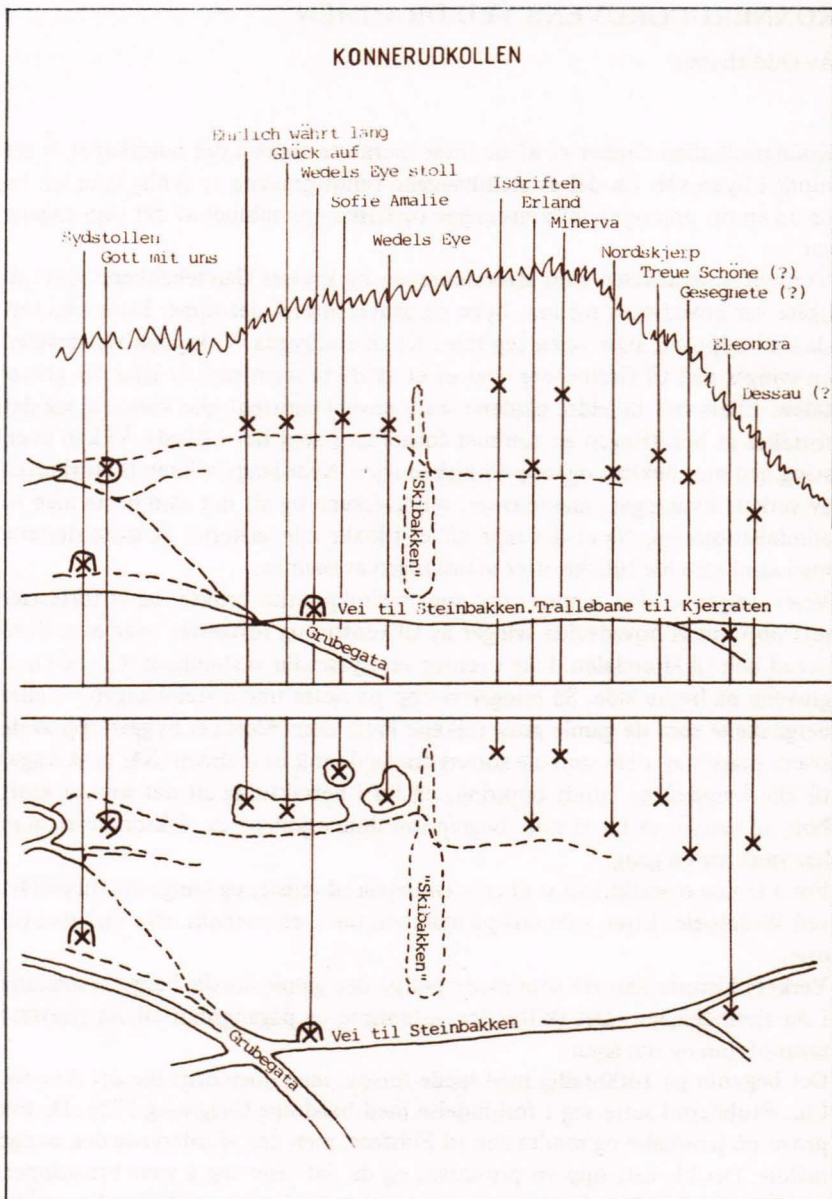

Fig. 1. Øverste del av skissen viser en profil av gruveområdet sett fra vest. Nederste del er samme område sett ovenifra. Den innbyrdes plassering av navnene på enkelte av gruvene er noe usikker da det varierer noe på eldre skisser. »ehrllich währt lang» forkortes til »Ehrlich», »Treue Schöne» kalles fru Schöne.

Skal vi si det svarer til noe slikt som 200.000,- kr i vår tids penger? Først i 1734 fikk de begynne å smelte.

Det hadde kostet å starte og driften var dyr. Særlig var det frakting av malm ut til Sande som var kostbar og besværlig. Vi klager over veiene i dag, men de hadde dengang veier som bare var for en sti å regne. Eierforholdene ved verket skiftet stadig, men Greven måtte ta stadig større del av byrdene.

I 1737 - 38 fikk han tilkalt fagfolk fra Tyskland, og det som var i Sande ble flyttet til Konnerud. Nå ble det bygget anlegg for pukkverk, smelting og risting i rekke og rad langs bekken. Det gikk med vannkraft, men det er bare ikke noe større nedgangsfelt for bekken. Hver dråpe var kostbar. På kartet over verket fra 1741 er det bare en utvidelse av bekken der Stordammen ligger nå. Der ble så lagt svært arbeide på regulering av vannforsyningen med dammer overalt hvor det var mulig å sanke litt, og Stordammen ble det den er idag. Samtidig var de plaget med vann i gravene. Det ble heist opp ved hjelp av hestevandringer (gjebler).

Kong Fredrik V besøkte verket. Greven forsøkte å selge hele herligheten til kongen for det det hadde kostet ham, men hans sakkyndige fant at verdien bare var en brøkdel av forlangendet, så det ble ingen handel. Det ble tatt opp nye partshavere, og verket fikk utvidet sine privilegier. Verkets folk ble fritatt for utskrivning til militærtjeneste, og bøndene kunne ilegges mulkt dersom de ikke utførte den kjøring de ble pålagt. Stadig ble det tilført kapital, men like lite hjalp det. Gjelden økte, selv om det enkelte år fikk bra driftsresultat. Særlig var det vannmangelen som var skyld i elendigheten. Kanskje er det ikke helt riktig å bruke uttrykket elendighet. Vel var det mange som tapte store beløp på bedriften, men så skaffet den levebrød for et helt lite samfunn gjennom en menneskealder. Det var opptil 350 mann på verket, med velordnet administrasjon, eget rettsvesen og til og med en trygdeordning »knappskattkassen» hvor verket bar utgiftene.

Da verket stadig gikk med økende underskudd, måtte driften innstilles i 1770 og det hele ble solgt ved auksjon i 1777. Til da var det utvunnet 36 tonn kopper, 445 tonn bly og 7 tonn sølv, til en verdi av ca. 370.000,- Rd, i vår tids penger ville det blitt atskillige millioner kroner.

Den som har fortalt mest utførlig om verkets eldre historie og fortjener å huskes, var Erland Thoresen. En tenker uvilkarlig på Falkbergets »Johannes». Thoresen begynte som smågutt å arbeide på verket. Han må ha vært en usedvanlig begavet kar og fikk hjelp til å skaffe seg kunnskaper og innsikt. På sine eldre dager fikk han pensjon og eiendommen Thorsberg på Konnerud. Han hadde da oppsyn med det nedlagte verk, og fikk rikelig tid til å skrive ned historien om »Det Jarlsbergske Sølvhaltige blye- og kobber-verk» der han summerer opp sine erfaringer: »Ikke sjelden ere uheldige anlæg ligeså videværdige, som de heldigere ti af hine drager den Forstandige Advarsler, som, lagde på Hjertet, kan komme ham til nytte».

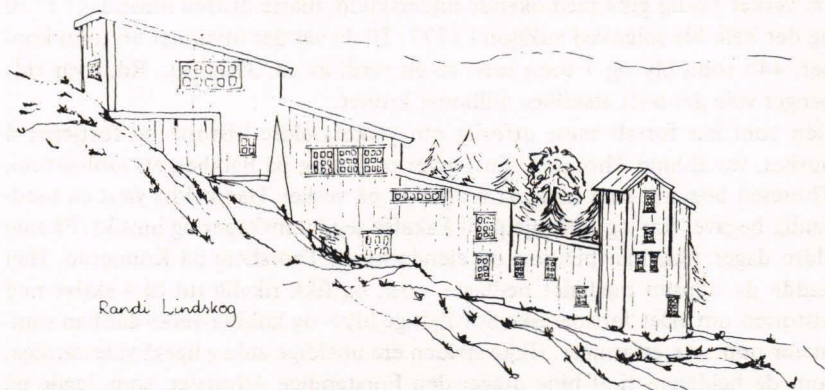
Thoresens arbeid ble offentliggjort etter hans død av Faye i Topografisk Journal for Norge 1799 - 1800.

Da gruedriften var stoppet opp, satte den meget driftige nye eier av anleggene, Hickman, igang en hel del virksomhet der oppe. Det var sagbruk, støperier, spikerverk, teglverk, mølle osv. Det varte ikke lenge før det sluttet med konkurs. Under de senere eiere var der endel industri i mindre målestokk.

Og gruvene lå der urørt, helt til 1851 da »Pinto Perez» i London forpaktet dem og startet stort, men de ga opp for vanskelighetene etter 1 år.

I midten av forrige århundre var forholdene unektelig helt andre enn på 17 hundretallet. Dampkraft måtte kunne klare det, der vasshull og hestevandringer hadde kommet til kort. I 1866 satset »Dillwyn & Co.» i Swansea mye på verket. Gruvene ble tømt for vann. For transport av malmen ble det anlagt en »Kjerrat» ned til Pukerud. Trallebanen ligger der enda. Ved Pukerud ble malmen knust og vasket med dampkraft og sligen ble fraktet til Swansea. Men dessverre: Damp var ikke nok til å gjøre driften regningssvarende. Teknikken utviklet seg, og i vårt århundre var det kommet nye muligheter og nye metoder. I 1905 tok det belgiske selskap »Mines de Jarlsberg» fatt der de andre hadde sluttet. De drev inn en tunnel »stoll» fra nordsiden av åsen på høyde med bunnen av gruen 212 m.o.h. Den er 800 m lang. Ved dens utgang ble det anlagt knuseri og vaskeri. Nå var det elektrisiteten som måtte klare kraftproblemet. De store mengder med vann som de trengte, skaffet de seg fra elven ved å pumpe det opp. Både de og Dillwyn drev vesentlig på sink. Det gikk helt til aksjekapitalen var brukt opp i 1913. Muren etter det store vaskerianlegget ligger der som et minne om herligheten. Til disse utenlandske selskapers unnskyldning må en si at de ikke hadde hatt anledning til å lese Thoresens visdomsord.

Mere om det gamle verket finner vi foruten i det nevnte skrift av Thoresen, også hos Hans Strøm: Egers beskrivelse og i Skogerboken.

*Vaskeriet nede i lia på nordsiden
av Konnerudkollen da »Mines de Jarlsberg»
drev det 1905 - 1913. (etter fotografi).*

Geologi.

Hvordan det nå kan ha vært med hensyn til Konnerud som bergverksområde, så har det i alle fall vært et eldorado for mineraloger, kjent og søkt av spesialister. For bare å nevne to: Brasilianeren d'Andrada som undersøkte traktene omkring år 1700 og fant og beskrev derfra den granattype som kalles andradit. Og så må fremfor alle nevnes V.M. Goldsmith. Hans store verk: Die Kontakt-metamorphose im Kristianiagebiet (1911) handler for en stor del om Konnerud og mineraler fra dette strøket.

Når vi gir oss i kast med å lete etter mineraler i steinhausene, kan vi ikke vente å finne det storslagne overalt og med en gang. Det aller meste som ligger der er ganske vanlig stein som måtte skaffes unna for å nå fram til malmen. Store områder av haugene blir derfor uten interesse. Men der de tømte når de arbeidet i en åre eller en gang, kan vi kanskje være heldig å finne mange slag på et lite område.

Vi kan starte sydligst i røysene. Der er det ofte bra **blyglans** som klumper eller små årer i steinene. Den er her ofte sterkt blåsvart anløpet på overflaten, mørkere enn den vi finner i Dalen gruver. Det var denne blyglans som inneholdt **sølv** (opptil 0,3%). Videre finner vi her ofte stein med sterk blå eller grønn farge.

Det første er **lasur**, det annet er **malakit** og begge deler forekommer nesten bare som et overtrekk på eller en impregnering i stein. Og begge deler er dannet ved forvitring av koppermalm. Vi finner derfor ofte **kopperkis** i samme steinene. Så går vi opp til gruveåpningene i den nordlige delen av området. Der ser vi i fjellsidene noen opptil meterbrede ganger i fjellet med et mørkt svakt metallglinsende mineral. Dette er **sinkblende**. Streken er hvit, den kan såvidt ripes med kniv, ved slag spaltes den lett opp i flere retninger og ligner ofte på granat, men denne har et glassaktig brudd og er hårdere. Denne sinkblende er temmelig jernholdig. Jernfri sinkblende slik som vi kan finne i andre skjerp i distriktet, er oftest lys glassaktig med svak gul, grønn eller brun farge. Egenvekten er omkring fire. Her ser vi også forskjellige typer av granat, som regel i hoper av millimeterstore krystaller. Det kan være den lyse grønne, gule eller brune **grossular** eller den mørke **andradit**. Den kan ha et vakkert overtrekk som gir metallglans.

På veien ned gjennom steinhausene finner vi rikelig med **kvarts** i små vannklare eller svakt blåviolettede krystaller, omtrent som stumt spissede sekskantede blyanter. Kvartsen er så hard at den riper glass. Overalt finner vi **kalkspat**. Den er hvit eller svakt farget og spaltes opp i skjeve terninger. Enkelte ganger finner vi den som hoper av tynne flak og er vi heldige, kan vi finne den som sekskantede krystaller. Den kan i det hele tatt ha mange former. Den er lett å ripe med kniv, og drypper vi en dråpe syre på den, så vil det bruse (kullsyre).

Flusspat finner vi også overalt. Den kan variere i farge fra blåsvart over i det grønnlige til helt klare fargeløse krystaller, og den kan finnes i små vakre helt regelmessige oktaedre (to firkantede pyramider satt sammen), og den kan være

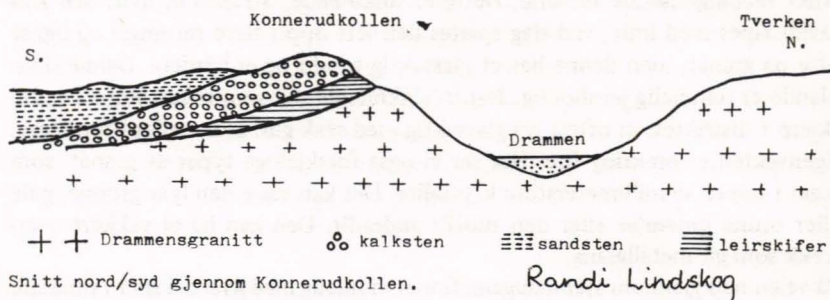
i terning eller ha samme former som granat. Oftest finnes den i uregelmessige klumper. Hvit strek, kan såvidt ripes med kniv. Den kan lyse når den varmes opp i mørkt rom.

Ellers finner vi hyppig **svovelkis** (messinggule terninger), **kopperkis** som er mørkere bronsefarget og oftest anløpet (enda mørkere belegg) på overflaten. Av jernmalm er der forskjellige typer. **Jernglans** er her oftest som mørke matte tunge klumper. Dersom vi riper på disse svarte klumpene, blir det rød strek. I den nordlige del av feltet er der en god del av rød **leirjernstein**. Det ser ut som der skulle vært blandet inn murstein i fjellet.

Epidot er et av de mest almindelige mineralene, men som oftest er det bare som tette grønne bånd i fjellet (omkring skibakken), av og til ser vi den som hoper av tynne grønne nåler. En oppregning av alle mineraler som finnes i området vil være hensiktsløst. Enten er de sjeldne, eller også forekommer de i en slik form at de vanskelig kan kjennes igjen etter en beskrivelse.

Det advares på det bestemteste mot å gå innover i gruvegangene. Grunnen er tildels meget usikker, og steinene henger ofte så løst i taket at det faller ut ras til stadighet. Man finner langt lettere mineralprøver i haugene utenfor.

Etter å ha gått over berghallene fra syd til nord, kan det være umaken verd å følge en av de stiene som går omtrent horisontalt videre bakover i lia. Der kommer vi til Kjerraten, eller rettere der den lå. Vi ser langs den snorette løypa helt ned til Pukerud. Lengre oppe i lia lå det en stue i gamle dager, Sataplassen. Det var noen innflyttere fra Hallingdal som hadde ført navnet med seg. I noen små skjerp som er vanskelig å finne nå forekommer en del av de sjeldnere mineraler som Goldsmith beskrev.

Når vi er kommet tilbake til sletten under skibakken, kan vi ta en sti nedover til venstre, gjennom noen enger og ned i skogen. Vel hundre meter under sletta kommer vi ned på en gammel vei. Den er mosegrodd nå og brukes bare delvis som tømmervei. Den går til venstre mot vaskeriet, og det kan være umak verd å følge de få hundremeterene dit. De svære murene som står igjen virker temmelig umotivert i dag, men det er rart hvor vakkert ruiner og forfall kan ta seg ut bare det blir gammelt nok! Her har vi da kontaktstollen. Den går innover til de dypeste delene av gruvene. Noen hull går enda dypere, men de er fylt med vann.